

Věty časové

A. *cum historicum*

Název podle hojného výskytu u historiků a kronikářů při líčení minulých událostí v souvětích s minulým časem. Platí **konsekuce¹ pro současnost a předčasnost po čase vedlejších**, tj. konjunktivy

- (souč., v Č vid nedokonavý; děje probíhající/opakované během děje věty hlavní)
- ×
- (předč., v Č vid dokonavý; děje proběhlé před dějem věty hlavní).

K zapamatování:

cum veniret : *když* (souč.) × ***cum vēnisset*** : *když* (předč.)

Rozdíl mezi indikativním *cum temporāle*² a konjunktivním *cum historicum* je vyložen v QKS 116a:

- *cum temp.* je např. *Cum Caesar in Galliam vēnit, prīncipēs erant Haeduī* : *Když Caesar přišel do Galie, stáli v čele Haeduové* (Haeduové stáli v čele bez Caesarova přičinění: prostý vztah časový);
- *cum hist.* je např. *Cum Caesar in Galliam vēnisset, Helvētiōs vīcit* : *Když Caesar přišel do Galie, porazil Helvéty* (kdyby tam nebyl přišel, nebyl by je mohl porazit: dějem časové věty je zároveň také podmíněn děj věty hlavní).

Cum hist. tedy vyjadřuje **okolnost časovou s rysem přičinnosti/podmínky** (nejen „kdy“, ale zároveň trochu i „proč“).

Rozdíl nebývá ovšem vždy zachován: v pokleslém slohu, např. ve Vulgatě, se z *cum historicum* stává místy formální klišé vět pouze časových (stejně jako vůbec přibýlo konjunktivních vět vedlejších): např. věta *Cum autem appropinquāret portae civitātis, ecce dēfūctus efferēbātur filiū unicus mātis suae* L 7,12 je spíše čistě časová.

Konjunktivní *cum* může být také **kauzální** (viz minulý HO) nebo **koncesivní** (viz věty přípustkové; srov. též přehled vět s *cum*, QKS, závěrečné tabulky).

Ad exercendum sententiae, pars prior

1. Erat autem filius eius senior in agrō et, cum veniret et appropinquāret domuī, audīvit symphōniam et chorum*. L 15,25; hudbu a tanec
2. Et, cum vēnisset ad turbam, accessit ad eum homō genibus prōvolūtus ante eum dīcēns: Domine, miserere filiō meō, quia lunaticus est et male patitur; nam saepe cadit in ignem et crebro in aquam. Mt 17,14
3. Mementōte quae fēcerit Dominus Deus vester Mariae in viā, cum ēgrederēminī dē Aegyptō. Deut 24,9
4. Cumque ēgressī essent dē nāvī, continuō cognōvērunt eum. Mc 6,54
5. Cum ergo surrēxisset Philisthaeus et veniret et appropinquāret contrā David, fēstīnāvit David et cucurrit ad pugnam ex adversō Philisthaeī. 1Reg 17,48

¹ Tj. podle pravidla souslednosti časů, ústředního pravidla latinské syntaxe; probereme s nepřímými otázkami v příštím HO.

² Probereme již v tomto HO v přehledu vět časových.

6. Et evigilantes viderunt maiestatem eius et duo viros qui stabant cum illo. Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse, et faciamus tria tabernacula, unum tibi et unum Moysi et unum Eliae; nesciens quid diceret. L 9,32-33
7. Et, cum discessissent nuntii Ioannis coepit de Ioanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? L 7,24
8. Porro, cum reverteretur, percusso Philisthaeo, David, egressae sunt mulieres de universis urbibus Israel cantantes chorosque ducentes in occursum Saul regis in tympanis laetitiae et in sistris. 1Reg 18,6
9. Cumque reversus esset Saul, postquam persecutus est Philisthaeos, nuntiaverunt ei dicentes: Ecce David in deserto est Engaddi. 1Reg 24,2
10. Et, cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex et Bernice descenderunt Caesaream ad salutandum Festum. Act 25,13
11. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua; laveruntque Moyses et Aaron, ac filii eius, manus suas et pedes, cum ingrederentur tectum foederis et accederent ad altare, sicut praeceperat Dominus Moysi. Ex 40,28-30
12. **Quī cum passiōnī voluntāriē trāderētur, accēpit pānem et grātiās agēns frēgit, deditque discipulīs suīs...**

B. Ostatní časové spojky

Překlad *když* rezervujeme:

- a) pro prosté *cum temporale* (užívá se s ind., nicméně při zachování indikativních pravidel souslednosti, např. před prez. je pf., před ipf/pf. je plpf., před fut. I. je fut. II.);
- b) pro případy, kdy z textu nelze jednoznačně vyčíst, jaký význam je míněn (*cum* je spojka mnohofunkční).³

Kde lze, **rozlišujeme** spojky podle významu:

simul-ac; simul-atque (zř. pouhé *simul*) : *hned jak; jakmile*

quam-diū : [jak dlouho] *dokud* (srov. *solange, so long*)

dō-nec : + ind. *dokud (ne), až*

Srov. velmi jemný rozdíl v užití čes. *Počkej, dokud nepřijdu – Počkej, až přijdu* (zahrnuje dobu do příchodu × po příchodu).

ante-quam; prius-quam : *před tím, než; dříve než*

post(eā)-quam : *poté co*

! quando : *kdy(ž) / až* (poklasické: *Quando corpus morietur – Stabat Mater*)

Výrazy se substantivy časového významu:

quantō tempore – („v jako velkém čase“) v *době. kdy*

prīdiē quam : *den předtím, než*

nocte quā : *v noci, kdy* (vlastně věty vztažné) ap.

Blízké výrazy deiktické:

ex quō : *od té doby, co* (může však mít i význam příčinný (*tudíž, proto*) anebo uvádět vztažnou větu konjunktivní, nejč. s význ. účelovým (*aby z něho...*))

quando-(cum)que :

³ Příklad: *Quō tē invocō, cum in tē sim?* Aug Conf I,2. Podle mluvnic má *cum* + konj. prez. platnost buď kauzální, nebo koncesivní. Ale při mnoha funkcích *cum* je myslitelný i význam široce okolnostní, kterému odpovídá české mlhavé *když* – a ten se na toto místo u Aug. hodí nejlépe: *Kam tě pozvu, když jsem v tobě?*

quotiēs-cumque : kolikrátkoli zast., pokaždé když, kdykoli

Quotiēscumque maducāmus pānem hunc et calicem bibimus ... :

Pozor na výrazy s významem primárně jiným (místní, způsobový), **přehodnocené** ve spojky časové (takové může být i výše uvedené *ex quō*):

ut + ind. : *jak* způs. → **jak(mile)** čas.; // *ut primum*

V klasické latině se význam *jakmile* (=hned *jak*, *vzápětí*) zesiloval použitím *ut primum*; Vulg. však používá oba výrazy jen samostatně (*primum* : *nejprve*); pro bezprostřední následnost se používá např. korelativní *confestim* – *ut* : *hned* – *jak*.

ubi : *kde* → **když** (srov. něm., nekultivované *die Zeit wo ...*) // *ubi primum*

quo-ad : *kam až* → **dokdy, jak dlouho, pokud** (jiný přenos *quoad* : *co se týká...*)

dum : *tu, tedy, nuže* → [v tom co] + ind. **zatímco, pokud, dokud ne-, až**

+ konj.: klas. **dokud by (ne-), až by**

Spojka *dum* se už od klas. doby často užívala v různých platnostech *cum* a byla nakonec stejně nejednoznačná jako samo *cum*. V pozdní lat. se význam "dokud" zjednodušoval pomocí *usque dum*, v nové lat. (např. v encyklikách) se pro zvýraznění časové platnosti objevuje *dum intereā* / *dum simul*: (*když zatím, když zároveň* →) *zatímco; spolu s tím, jak...*; Obvykle lze *dum* přeložit také rozbitím souvětí a připojením samostatné hlavní věty uvedené výrazem *Přitom...* (široce okolnostní význam).

V klas. L i později se užívalo pro význam "zatímco" také *dum (interim, intereā)* + ind. **préz.** ve spojení s hlavní větou v minulém čase, ale do Č je nutno překládat časy shodnými:

Dum haec Rōmae geruntur, Saguntum oppugnābatur

: *Zatímco se toto dělo v Římě, Sagunt byl obléhán.*

O *cum inversum* viz QKS 115δ a tabulku na konci téhož paragrafu. Co je inverzní význam? Časová věta by měla vyjadřovat okolnost děje hlavního; někdy se však (pro oživení a zvýšení napětí) vyjádření obrátí, takže okolnost je prezentována jako hlavní děj: místo *Když zabušili na dveře, byla už půlnoc* se řekne *Byla už půlnoc, když zabušili na dveře*. Takové souvětí se ztvárňuje také *Iam(iam)* : *Už(už) / Necdum* : *Ještě ne-*, *et ecce* : *a hle*. *Cum inversum* obvykle nepůsobí při překladu potíže.

Indikativní *cum iterātivum* (opakovací) může vypadat jako *cum temp.*; význam opakování vyplývá z věcné logiky: *Cum iēiūnātis, nolite fieri sicut hypocritae trīstēs* Mt 6,16 : *Kdykoli (/ Vždycky když / Když)* Pokud se vyjadřuje zákonitě sepětí dějů po sobě jdoucích, uplatňují se v L pravidla souslednosti v indikativu, ale do Č překládáme bez naznačení časové následnosti: *Cum cecidī, surgō / Cum cecideram, surgēbam / Cum ceciderō, surgam* : *Kdykoli padám/upadnu, (vždycky) vstávám / Kdykoli jsem* / *Kdykoli upadnu, vstanu*.

Indikativní *cum coincidēs (explicātivum/identicum)* nemá tolik platnost časovou, ale spíše označuje prostředek, výklad ap. Taková platnost se vyrozumívá z věcné logiky: *Cum tacent, clamant* : *Tím, že mlčí, (vlastně) křičí*.

Interpretace konjunktivů po spojkách, které se vyskytují i s indikativem, se musí díť s citem pro věcnou logiku a s přihlédnutím k různým vývojovým fázím latiny, k jejím dobovým a místním zvláštnostem. V klas. L platilo, že konjunktiv po *antequam, priusquam, dum, donec, quoad, quamdiū* má modální platnost a překládáme ho pomocí *by (než by přišel, dokud by nepřišel ap.)*. Ve Vulg. a v pozdní lat. vůbec bývá v takových větách konjunktiv podle *cum hist.* (a také podle slovesných tvarů v hebr. a řečtině), který pouze dává signál věty vedlejší. Hodnotíme ho proto jako konjunktiv vázaný a překládáme jako příslušný indikativ: *postquam mortuus esset (poté co by byl zemřel) iūdex, revertēbantur et multō faciēbant peiōra quam fēcerant patrēs eōrum* Iud 2,19; podobně známé *postquam (filius) omnia cōnsummāssēt, facta est famēs valida in regiōne illā* L 15,14 – i tady by byl překlad s *by* nevhodný.

Zápor v českém překladu: *Exspectāvī, donec pater rediit* přeložit jak, *dokud ... ne-....*, tak, *až* (srov. výše).

CONSPECTUS I – ad usum in legendo textus

S INDIKATIVEM

1 *quando, cum temp.* s ind. *kdy(ž)*, s futurem *až*

prostá časová okolnost

2 *postquam, posteaquam* s ind. *poté co (když)*

okolnost předcházející

3 *ut, ut primum; ubi, ubi primum; cum primum, simulac, simulatque* s ind. *jakmile, hned jak, hned co, sotvaže (když)*⁴
okolnost bezprostředně následující

4 *quandocumque, cum iter., (quotiescumque)* s ind. *kdykoli (když)*
okolnost opakovaná

5 *dum (interim, intereā)* s ind. (někdy s neshodným ind. prez.) *zatímco, mezitím co*
okolnost průběžná

S INDIKATIVEM NEBO KONJUNKTIVEM

6 *antequam, priusquam* a) s ind. a vázaným konj. *dříve než*
b) s volným konj. *dříve než by*
okolnost následující

7 *dum, donec, quoad, quamdiū* a) s ind. a vázaným konj. *pokud (ne), dokud (ne), až*
b) s volným konj. *pokud/dokud/až by (ne)*
okolnost, jejíž uskutečněním se podmiňuje hlavní děj

S KONJUNKTIVEM

8 *cum* hist. s konj. pro souč. × předč. po čase minulém *když*
okolnost příčinně související

Věty uvozené *quando* a také *usquequō/quō(ad)usque* mohou být nejen věty časové, odpovídající na otázku „kdy“, ale také obsakové, odpovídající na otázku „co“ apod. (*Dīc mihi, quando ventūrus sīs*); pak jsou to **nepřímé otázky s příslušným konj.**

CONSPECTUS II – ad memorandum; discant omnes memoriter

(sunt XXI; minimum XVI petiturus sum!)

(3) *cum hist., cum temp., cum primum*

(2) *ut, ut primum*

(2) *ubi, ubi primum*

(2) *simulac, simulatque*

(4) *dum, donec, quoad, quamdiū*

(4) *antequam, priusquam, postquam, posteaquam*

(4) *quando, quandoque, quandocumque, quotiescumque*

Ad exercendum sententiae, pars posterior

- 1 Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ps 109,1
- 2 Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Gal 4,4-5
- 3 Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quae revelanda erat. Gal 3,23
- 4 Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Mt 26,34
- 5 Ne loquamini Iesum Christum, dum mundum concupiscitis. S_{IgnatAdRom} = LH - AltFerIVHebdXpa
- 6 Surge et accipe puerum et matrem eius et fuge in Aegyptum et esto ibi usque dum dicam tibi; futurum est enim ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum. Mt 2,13
- 7 Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum et reverti. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas* et ait ad illos: Negotiamini dum venio. L 19,12sq.; řada rkp. má *minas*, to je však homonymní
- 8 Quando adest diaconus, ministerio suo fungens, servantur normae in superiore capite descriptae, his exceptis, quae sequuntur. MR Inst 127
- 9 Oratione universali absoluta, dum cantus ad offertorium peragitur, subdiaconus, aliis ministris adiuvantibus, altare praeparat. MR Inst 147
- 10 Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Io 9,5 – Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. LH - LectFerHebdS

⁴ Rozhodneme-li se při překládání rozbít souvětí v samostatné věty hlavní, lze překládat i *zároveň, hned poté*.